

Csonka Laura

A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG UTÁNI SZÁMONKÉRÉS: AZ 1920-AS NÉPBIZTOS- PER

A Tanácsköztársaság bukása után hatalomra jutó Peidl-kormány az 1919. március 21-e előtti állapotok visszaállítása mellett döntött. Bár a kormány több minisztere és államtitkára népbiztosi tisztséget viselt a Tanácsköztársaságban (Ágoston Péter, Haubrich József, Bokányi Dezső), elhatárolódtak a korábbi rendszertől. Augusztus 2-től az ellenforradalmi erők megerősödését és a proletárdiktatúra egykori vezetőinek számonkérését lehetővé tevő rendelkezéseket hoztak.¹ Már augusztus 2-án megkereste az államügyészség a budapesti főkapitányságot: intézkedjen a Tanácsköztársaság volt népbiztosainak és főfunkcionáriusainak elfogásáról és előzetes letartóztatásba helyezéséről. Augusztus 3-án a rendőrség országos körözést adott ki a népbiztosok ellen, megfigyelés alá vonta azok ismert lakhelyét, illetve azokét, akik kapcsolatban állhattak velük.²

A számonkéréshez szükséges jogalapot a Friedrich-kormány alkotta meg. Az augusztus 19-én kiadott 4039/1919. számú M.E. rendelet értelmében gyorsított bűnvádi eljárást kell alkalmazni a Tanácsköztársaság azon szerveivel, közegeivel és megbízottaival szemben, amelyek/akik hatósági jogkört „bitorolva” büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményeket követtek el. Így a szocializálások rablásnak, a forradalmi törvényszékek halálos ítéletei pedig gyilkosságra való felbujtásnak

¹ Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány” hat napja. Bp. 1968. 141–147.

² Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), A népbiztos-per iratanyaga, VII.5.c 6274/1920. 61., 256.

minősültek. Ezen rendelet alapján helyezték előzetes letartóztatásba a gyanúsítottakat, ez alapján folytatta le a rendőrség a nyomozást, illetve ez alapján zajlottak le a bírósági tárgyalások. A rendelet értelmében az ítélezés ötfős – elnökből és négy ítélobíróból álló – gyorsított tanácsok kezébe került.-Egyetlen intézkedésük, döntésük ellen sem volt lehetőség perorvoslatra.³

A nyár végén és az ősz elején tíz volt népbiztos tartóztatott le a rendőrség. Név szerint Vántus Károly földművelésügyi, Haubrich József kereskedelemügyi és hadügyi, Bokányi Dezső munkaügyi és népjóléti, Bajáki Ferenc, Dovcsák Antal, Kelen József szociális termelési, Nyisztor György földművelésügyi, Ágoston Péter külügyi és igazságügyi, Kalmár Henrik német, valamint Szabados Sándor közoktatási népbiztosokat.⁴ Köztük eredetileg nyolcan szociáldemokraták voltak: az 1890-es évek óta a Magyarországi Szociáldemokrata Párt aktív tagjai voltak és erősen kötődtek a különböző szakszervezetekhez. A Tanácsköztársaság alatti magas tisztségeik ellenére sem tartoztak a diktatúra kemény magjához. Nem érezték magukat bűnösnek, nem tartottak a felelősségre vonástól, ezért nem menekültek el. Naivan nem gondoltak arra, hogy az új rezsimnek hatalma megszilárdításához bűnbakokra van szüksége. Nem hitték, hogy a berendezkedő ellenforradalom kormányai rajtuk akarnak példát statuálni.

Ahogy Vántus Károly megfogalmazta a tárgyaláson: „Mindenki tudja Magyarországon, hogy mindazok, akik itt ülnek a vádlottak padján, éppen azért ülnek itt, mert nem voltak a szélsőséges örületnek hívei. Ezért nem érzik magukat bűnösnek, ezért nem szöktek el, ezért nem mentek ki külföldre, mert hiszen annyi esze, józan felfogása mindenkinek van, hogy ha bűnösnek érzi magát, és veszélyt érez, elszökik.”⁵ Tévedett. Az ellenforradalmi rendszernek szüksége volt arra, hogy

³ Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon, 1919–1921. Szerk.: Nemes Dezső. Bp. 1953. 167–168.

⁴ *Rév Erika*: A népbiztosok pere. Bp. 1969. 23.

⁵ *Rév E.*: A népbiztosok i. m. 78.

jogi úton elítélje és törvénytelen kormányzatnak minősítse a vele szembenálló korábbi rendszert, a Tanácsköztársaságot.

Ahogy később a vádbeszéd megfogalmazta, „nem volt tehát forradalom az, amit ők elkövettek, hanem bűncselekmények sorozata, amelynek büntetlenül hagyása egyértelmű volna új hasonló vállalkozásokra való buzdítással és felhívással, egyértelmű volna annak proklamálásával, hogy az ilyen vállalkozás kockázattal nem jár.”⁶ Természetesen eredetileg az elfogott népbiztosokkal együtt az Ausztriába menekült Kun Bélát és a többi kiszökött népbiztost is bíróság elé állították volna.⁷ Azonban a kiadatásra irányuló kísérlet sikertelen maradt, így az ügyészségnek be kellett érnie az alapvetően szociáldemokrata népbiztosokkal: a közvélemény előtt a Tanácsköztársaságért és annak egész tevékenységéért nekik kellett felelniük. Tehát úgy kellett őket beállítani a per előkészítési, illetve tárgyalási szakaszában, mintha ők lettek volna a szellemi vezetők és ők volnának felelősek a Tanácsköztársaság kikiáltásáért és fennállásáért.

Az elfogott népbiztosok előzetes letartóztatásba helyezését elrendelő határozatot 1919. augusztus közepén készítette el Váry Albert főállamügyész. A határozat indoklásából egyértelműen kiderül, hogy már ekkor megszületett a koncepció az ügyre vonatkozóan, ugyanis kimondták a népbiztosok felett – későbbi kifejezésekkel élve – a kollektív felelősség és a kollektív bűnösség elvét. A népbiztosokat nem egyénileg elkövetett bűncselekményekért helyezték előzetes letartóztatásba, hanem mert a Forradalmi Kormányzótanács tagjai voltak. Így személyükben lettek felelőssé téve a kormányzótanács által létrehozott szervek tevékenységéért és azon intézkedésekért, amelyek – úgymond – „a bolsevista ötödfél hónapos rémuralom ideje”⁸ alatt történtek. Így a következő, a büntető törvénykönyvbe ütköző bűncselekmények elkövetésével vagy azokban való

⁶ BFL VII.5.c 6274/1920 5718–5719.

⁷ BFL VII.5.c 6274/1920 61.

⁸ BFL VII.5.c 6274/1920 52.

bűnrészességgel gyanúsították a népbiztosokat: gyilkosság, személyes szabadság megsértése, rablás, magánlaksértés, pénzhamisítás, felségsértés, lázadás és izgatás.⁹

A rendőrség és az ügyészség 1919. augusztus 3-a után megkezdte a népbiztosok elleni anyaggyűjtést, a tanúk felkutatását és kihallgatását. Az anyaggyűjtés és a bírósági tárgyalás előkészítése hosszú hónapokat vett igénybe, ami több okkal magyarázható. Egyrészt a Tanácsköztársaságban főszerepet játszó személyek, Kun Béla és társai nem kerültek a magyar hatóságok kezére. Másrészt a tényleges terrorcselekmények elérhető felelőseit már 1919 decemberében elítélték és kivégezték. Harmadrészt azzal, hogy bár a rendőrség és az ügyészség tanúk tucatjaival vett fel vallomást a letartóztatott népbiztosokra vonatkozóan, a vallomások között kevés volt a terhelő, és az ügyészségnek nem sikerült egyetlen olyan egyéni cselekményt sem találnia, amely a büntető törvénykönyvbe ütközött volna.

Mindezek ellenére 1920. április 21-ére Váry Albert elkészítette a népbiztosok elleni vádindítványt, amelynek értelmében felségsértéssel és lázadással, 167 rendbeli gyilkosságra való felbujtással, zsarolással és lopással, valamint pénzhamisítással vádolták őket. A népbiztosok e bűncselekményeknek nem tettesei, hanem – úgymond – felbujtói és bűnsegédei voltak. Emellett Vántus Károlyt és Haubrich Józsefet azzal vádolták, hogy a kommunista és szociáldemokrata párt egyesülésekor megszületett egységokmányt aláírták, valamint Haubrich Józsefet még azzal, hogy az 1919. június 24-i ellenforradalmi megmozdulás elfojtására ő adott parancsot.¹⁰ Az említett vádindítványt azonban csak 1920. június 6-án, a trianoni békeszerződés aláírása után éppen két nappal nyújtották be a Budapesti Törvényszékhez. S bár a békeszerződés 76. pontja megtiltotta, hogy a magyar kormány politikai okokból bárkit üldözzön, mégis ennek nyílt megszegését jelentette a vádindítvány benyújtása és az 1920 júliusára időzített bírósági tárgyalás.¹¹

⁹ Uo.

¹⁰ Rév E.: A népbiztosok i. m. 29–42.

¹¹ Rév E.: A népbiztosok i. m. 42.

A Tanácsköztársasággal kapcsolatos „bűnök” számonkérése a népbiztosok bíróság elé állításával fejeződött be. „Egy évig tartott fáradságteljes munka után a nagy leszámolásnak az utolsó felvonásához értünk, a rettenetes terrorfiúk, a fő-fő nyomozók és vádbiztosok, a lelketlen ítélőbírák és egyéb kalandortársaik ügyeinek befejezte után a vezetőkre, a legfőbb intézőkre, a hatalom csúcspontját elfoglaló szellemi vezérekre, a népbiztosokra került a sor.”¹² A nyilvános bírósági tárgyalás 1920. július 5-én kezdődött meg a Budapesti Törvényszék Markó utcai épületében. A népbiztosok ügyét a Stocker Antal vezette öttagú tanács tárgyalta, amelynek tagja volt Csekmanek Rezső, Keresztes Gyula, Nagy Béla és Fayl Ivor. A vádat Aczél Imre főügyész-helyettes és Moldoványi Géza királyi ügyész képviselte. Aczél Imre már az első tárgyalási napon elhangzott mondatával kifejezésre juttatta a bíróság álláspontját, amely szerint a népbiztosok bíróság elé állításával „visszatért a régi jogrend, a bitorlóktól kicsikart hatalom ismét a becsületes hazafiak kezébe került,”¹³ s így e perben az úgymond hazafiak fognak ítélni a haza elárulói felett.

A négy és fél hónapig tartó bírósági tárgyaláson a vádhatóság a népbiztosoknak felségsértés és lázadás, gyilkosságra való felbujtás, zsarolás, lopás, valamint pénzhamisítás büntetőjogi felelősségét igyekezett bizonyítani a beidézett 214 tanú és hivatalos dokumentumok bevonásával.¹⁴ A tárgyalás célja valójában a Tanácsköztársaság létrejöttének elítélése, állami létének eltagadása volt. A bíróság annak bizonyításán fáradozott, hogy a proletárdiktatúra létrejötte lázadás és felségsértés volt, amely miatt büntetőjogi felelősség terheli a népbiztosokat. A bíróság tehát azt a történelmi folyamatot, amelynek jegyében a polgári demokratikus forradalom vezetőinek kezéből a hatalom egy kommunista diktatúra kezébe került, és annak későbbi politikai tetteit egyéni bűncselekményként állította be.

Vajon mennyire volt jogilag megalapozott a per? A peranyag egyértelműen bizonyítja: maga a bíróság is tisztában volt azzal, hogy a vád ingatag lábakon áll, és a

¹² BFL VII.5.c 6274/1920. 6327.

¹³ Uo.

¹⁴ Rév E.: A népbiztosok i. m. 29.

népbiztosokat nem lehetne elítélni a büntető törvénykönyv alapján. Aczél Imre főügyész-helyettes ugyanakkor nyíltan kifejezésre juttatta, hogy ez a bíróság számára nem fog problémát jelenteni.

„A negyvenéves magyar törvény ósdi szövegezése nem úgy illik a modern fegyverekkel a tökéletességig felszerelt bűnözésre, amely magát bolsevizmusnak nevezi, mintha reá szabták volna. A bíróság azonban ezen a nehézségen is túl fogja tenni magát, és a törvény szövegének hiányait vagy hézagait pótolni fogja a törvény értelmével, szellemével, az anyagi igazsággal. A törvény szelleme azt parancsolja, hogy ne csak akkor toroljuk meg a bűnt, amikor megszokott, könnyen felismerhető köntösében jelenik meg előttünk, hanem sokkal kegyetlenebbül és kíméletlenebbül akkor, amikor álruhában, álarccal, alattomosan támad.”¹⁵

A bírósági tárgyalás menete is eltért a perrendtartástól. Hiszen Aczél Imrének egyszerre kellett volna a teljes vádat előterjeszteni és ismertetnie, majd az összes vádpontra vonatkozólag egyszerre kellett volna az egyes népbiztosokat és a tanúkat kihallgatnia. Azonban az elnök, Stocker Antal döntése nyomán Aczél Imre nem egyszerre olvasta fel az egész vádiratot, ezzel több részre tagolta és megtörte a tárgyalás menetét. A bíróság elsőként a felségsértés és lázadás büntettét tárgyalta, s hallgatta ki erre vonatkozóan a népbiztosokat és folytatta le a bizonyítási eljárást. Ezt követően, augusztus végén került sor a gyilkosságokra vonatkozó vádindítványi szakasz felolvasására és a népbiztosok, illetve a tanúk kihallgatására. Október végén pedig a pénzhamisítás vádját tárgyalták.¹⁶

A felségsértés vádját a bíróság szerint az Egység okmányai, a *Mindenkihez* kiáltvány és a Tanácsköztársaság alkotmánya támasztja alá, mivel az ezekben

¹⁵ Rév E.: A népbiztosok i. m. 203.

¹⁶ Rév E.: A népbiztosok i. m. 69–70.

foglaltak Magyarország alkotmányát rombolták le. Mindezzel a valótlanúsággal szemben Berinkey Dénes és miniszterei vallomása alapján a védelem és a népbiztosok azt hangoztatták, hogy a Berinkey-kormány legitim volt, Károlyi Mihály és Berinkey Dénes önként adta át nekik a kormányzást. Így a Tanácsköztársaság erőszak nélkül vette át a hatalmat, s ezt követően állami főhatalmat gyakorolt. A védelem arra is rávilágított, hogy már az őszirózsás forradalom összezúzta az addigi alkotmányt, tehát már nem volt mit erőszakkal megváltoztatni, így a népbiztosok sem felségsértést, sem lázadást nem követhettek el. Ezt a védekezést azonban a bíróság elfogadhatatlannak találta, mivel véleményük szerint a Károlyi-féle kormányzat alatt csak a királyság gyakorlása szünetelt, a népképviseleti rendszer, a törvényhozó és végrehajtó hatalom elkülönítése, a miniszteri felelősség és a bírói hatalom függetlensége érvényben maradt. Ugyanakkor azt is kimondták, hogy Károlyi Mihály is egy lázadó kisebbség erőszaka alapján jutott hatalomhoz, és az alkotmány, a régi rend erőszakos megváltoztatásában a népbiztosokon kívül a Károlyi- és Berinkey-kormány tagjai is bűnösök.¹⁷

A bíróság szerint a Tanácsköztársaságnak a törvényes rend elleni lázadása négy és fél hónapon át zajlott, mivel – úgymond – a Vörös Őrség és a Vörös Hadsereg részéről a polgári társadalomnak azon osztályait, amelyek a hazához, a valláshoz, a magántulajdon intézményéhez ragaszkodtak, állandó támadások érték.¹⁸ Ezzel szemben a Vörös Őrség jelentős részben a régi rendőrség állományából állt, a Vörös Hadsereg soraiban pedig nagy számban voltak a későbbi Horthy-rendszer honvédségének vezetői, akik annak a hitnek az erejével küzdöttek a betolakodó szomszédok ellen, hogy honvédő háborút folytatnak, miközben Kun Bélát és elvtársait a világforradalom eszméje lelkesítette. A bíróság közben alapvetően azt sérelmezte, hogy a Vörös Őrség az ellenforradalmi szervezkedések felderítésében és letörésében komoly szerepet játszott.

¹⁷ BFL VII.5.c 6274/1920 6347–6348.

¹⁸ BFL VII.5.c 6274/1920 6351–6357.

A gyilkosságra való felbujtás a statáriumról szóló rendelet életbe léptetése, a forradalmi törvényszékek felállítása és a rendes bíróságok kiiktatása révén valósult meg. A népbiztosok 167 olyan ellenforradalmár – úgymond – meggyilkolásáért voltak felelősek, akik a bíróság szerint semmiféle büntetendő cselekményt nem követtek el. A vádlottak védekezését, hogy bár felállították a forradalmi törvényszéket, de nem akartak embert ölni, a bíróság elfogadhatatlannak találta és kimondta, hogy a forradalmi törvényszékek által hozott halálos ítéletekért a népbiztosok büntetőjogi felelősséggel tartoznak. Ezen vádpont részét képezte még a dunántúli ellenforradalmi vasutassztrájk leverése, amely során Szamuely Tibor 17 személyt végeztetett ki. A bíróság érvelése szerint ezek a gyilkosságok a Forradalmi Kormányzótanács s ezáltal a népbiztosok engedélye nélkül nem történtek volna meg. A vádlottak azon védekezését, hogy nem vettek részt az erről döntő kormányzótanácsi ülésen, szintén nem fogadta el a bíróság.¹⁹

Gyilkosság büntették a kísérletére való felbujtással vádolta a bíróság Haubrich Józsefet az 1919. június 24-én, a Ludovikán lezajlott puccskísérlet kapcsán. A bíróság szerint Haubrich József parancsával előre megfontolt szándékkal rábírta a kivezényelt csapatok tagjait, hogy az akadémiai tisztakat és növendékeket megöljék.²⁰ Ennek kapcsán ki kell emelni, hogy a puccsot szervező katonatisztek abban bíztak, hogy Haubrich József, Budapest akkori katonai parancsnoka támogatja majd őket. Azonban nem állt az oldalukra, és végül valóban az ő parancsára számolták fel a lázadást. Haubrich ugyanakkor eleve elhatározta, hogy nem lesz véres megtorlás, és a kivégzések elmaradását döntően Guido Romanelli²¹ intervenciója, illetve Kun Bélának az azt akceptáló döntése magyarázza.

A pénzhamisítás büntettét úgy követték el a népbiztosok, hogy az Osztrák–Magyar Bankot bankjegyek, ún. fehér pénzek előállítására utasították. Bár az ügyészség a kormányzótanácsi jegyzőkönyvekben nem talált a bankjegyek

¹⁹ BFL VII.5.c 6274/1920 6358–6371.

²⁰ BFL VII.5.c 6274/1920 6376.

²¹ Az olasz katonai misszió budapesti parancsnoka.

előállításának elrendelésére vonatkozó határozatot, a bíróság úgy vélte, hogy nyilvánvalóan a Forradalmi Kormányzótanács intézkedett pénzügyi kérdésekben is, így ebben is bűnösök a népbiztosok.²²

A bíróság ugyanakkor elismerte, hogy a vádlottak egyes túsok kiszabadításáért közbenjártak, és a terrorcsapatok kivégzéseinek és akcióinak kiderülése után a lefegyverzésüket és feloszlításukat követelték, azonban a népbiztosoknak, mint kormányzótanácsi tagoknak tudniuk kellett már korábban is a tevékenységükről, és azokhoz ily módon hozzá is járultak.²³

A tárgyalás során a bíróság folyamatosan hangsúlyozta politikamentességét, elfogulatlanságát és igazságosságát. A bíróság „különösen ügyelt arra, hogy szemfényvesztő képek el ne homályosítsák éleslátását, hogy a cselekmények és tények megállapításában, méltatásában és bírálataiban a nyugodt megfontolás legyen a vezérfonala, pártatlan legyen a mérlegelése, törvényes és igazságos az ítélete.”²⁴ Ugyanakkor éppen ennek a gondolatnak és magatartásnak a túlhangsúlyozása mutatja a bíróság ezzel teljesen ellentétes álláspontját. Erre a gyorsított bünvádi eljárások kapcsán megmutatkozó problémás magatartásra a korszak jogászhai is felhívták a figyelmet. „A bolsevik ügyekben majdnem minden vádbeszéd a proletárdiktatúra elleni vehemens kirohanással kezdődik. A vádbeszéd egyik legjelentékenyebb része az a retrospektív bevezetés, amely a proletárdiktatúra bűneivel egész általánosságban foglalkozik, forralva azt a hangulatot, melytől a bíróságnak az objektivitás érdekében el kellene zárkóznia.”²⁵

A bíróság a tárgyalás során nyíltan értékítéletet mondott Magyarországhoz történelmének elmúlt két éve, azon belül is elsősorban a Tanácsköztársaság felett. A proletárdiktatúrát bűnszervezetnek, „hamis jelszavakkal dolgozó közkereseti

²² BFL VII.5.c 6274/1920 6377–6381.

²³ BFL VII.5.c 6274/1920 6354.

²⁴ BFL VII.5.c 6274/1920 6329.

²⁵ Jogtudományi Közlöny 54. (1920: 15. sz.)

társaságnak”²⁶ nevezték, amely a „csőcselék rokonszenvét kereste.”²⁷ Vezetőit, a népbiztosokat pedig hazaárulónak, számító, vakmerő hazárdőröknek, kalandőröknek titulálták. A Tanácsköztársasággal kapcsolatos összegző véleményt az ítélet tartalmazza:

„Négy és fél hónapos uralmukkal, valamint az ő eljárásuk folyományaként jelentkező idegen megszállással egy évszázadra tönkretették ennek az országnak a jólétét és boldogságát, leírhatatlan kárt okoztak azzal is, hogy megmétélyezték a lelkeket, osztálygyűlöletből fakadt eszeveszett tanaikkal, okatlan pénzpazarlásukkal a tönk szélére juttatták az országot, romboltak, pusztítottak oly módon, hogy a tatárjárás sem ütött ily mérvű vérző sebeket a nemzet testén.”²⁸

A népbiztosokat védő ügyvédek több alkalommal is kifejezésre juttatták, hogy nem valósult meg a tárgyalás során a bírói függetlenség, és hogy Stocker Antal és a másik négy bíró megnyilvánulásaiban nyoma sem volt az elvárható objektivitásnak. A bírák a tárgyalás kezdetétől fogva éreztették, hogy a vádlottakkal szemben sértettként éreznek, és „hogyan ab ovo a legsúlyosabb mértékben elítélik a vádlottakat, hogy azokat gyűlöletre és megvetésre méltónak tartják.”²⁹ Sőt több alkalommal nyíltan kijelentették, hogy ők a Tanácsköztársaság fennállása alatt sérelmet szenvedett osztályok tagjai. „Nincs itt közöttünk senki, akinek szenvedést, bajt és bánatot ne okozott volna ez az uralom. Megfosztottak mozgási szabadságunktól, kiforgattak munkakörünkből, elvették munkakedvünket,

²⁶ BFL VII.5.c 6274/1920 6329.

²⁷ BFL VII.5.c 6274/1920 6330.

²⁸ BFL VII.5.c 6274/1920 6388.

²⁹ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban PIL), Hébelt Ede személyi gyűjteménye, Védőügyvédi iratok a népbiztos perből, VI. 703. f. 48. őe. 7.

meggyalázták tűzhelyünket, feldúlták otthonunkat, éhezettek, kínoztak és meggyötörtek bennünket.”³⁰

A vádlottak iránti harag és sértettség teljesen átszővi Stocker Antal és Aczél Imre szavait a tárgyalás folyamán. A népbiztosokat és ügyvédeiket folyamatosan sértegették, durva hangon rendre utasították őket. A főügyész-helyettes a vádlottakhoz sok esetben nem kérdéseket intézett, hanem sértő hangú, hangulatbefolyásoló, személyeskedő megjegyzéseket tett. „Szégyelljék magukat! Kirabolták az országot. Érez-e megbánást?”³¹ „Büszke vagyok arra, hogy engem Önöktől egy világ választ el.”³² Az egyik tárgyalási napon, amikor a védők indítványt kívántak előterjeszteni, a főügyész-helyettes ezt válaszolta: „Ne éljenek vissza a nemzet türelmével. Már végsőkéig feszítik a húrokat. A nemzet haragja fogja Önöket elsöpörni helyükről.”³³

A népbiztosokat védő ügyvédek – elsősorban Blauner Mór, Nagy Mihály, Gál Jenő, Nagy György – a tárgyalás kezdetétől fogva erélyes, a bírósági eljárást kritizáló védői felszólalásokat tettek ügyfeleik érdekében. Tisztázták a vád tárgyává tett cselekmények motívumait, rámutattak a vádpontok alaptalanságára, jogi hézagaira, illetve a népbiztosok ártatlanságára. Közben munkájukat a bíróság egyértelmű rosszindulattal szemlélte és amennyire lehetett, akadályozta azt.

Aczél Imre 1920. szeptember 3-án már nem a népbiztosok, hanem a védőik ellen intézett támadást. Erre az indokot az szolgáltatta, hogy a rendőrség augusztus végén Budapesten elfogta a Bécsbe utazó Natonek Istvánt, aki Ágoston Péter egyik védője volt, Nagy Mihály megbízásából leveleket és iratokat akart Bécsbe vinni. Aczél Imre szerint a nála talált levelek azt bizonyították, hogy Nagy Mihály a népbiztosok védelme ügyében a bécsi kommunistákkal állt összeköttetésben. A védők szerint ez a hamis vád azt szolgálta, hogy a főügyész-helyettes kompromittálja

³⁰ BFL VII.5.c 6274/1920 5699.

³¹ PIL VI. 703. 48. 9.

³² PIL VI. 703. 48. 8.

³³ Uo.

a bíróság munkáját megnehezítő védőket, valamint hogy azt bizonyítsa a vádlottakról, hogy nem mérsékelt szociáldemokraták, hanem kommunisták, lévén a kommunisták anyagilag támogatják őket. Ezzel szemben az ügyvédek azt igazolták, hogy Bécsben a szociáldemokrata emigrációval álltak kapcsolatban. Ez utóbbi csoport szervezte meg a népbiztosok védelmét és a per költségeinek fedezéséhez szükséges pénzt is az ő közreműködésüknek köszönhetően gyűjtötte össze az Osztrák Szociáldemokrata Párt. Jogi szempontból nem lehetett kivetnivalót találni abban, hogy az ügyvédi költségeket külföldről fedezték, és a védelem koncepcióját külföldön élő személyekkel megtárgyalták. A bíróságnak ezzel a támadással alapvetően az volt a célja, hogy a védőket lemondásra kényszerítse. Ez azonban sikertelennek bizonyult, az ügyvédek tovább folytatták munkájukat. Ellenben várható volt, hogy a bíróság igyekezni fog olyan helyzetet teremteni, amellyel sikerül ellehetetleníteniük a védőket.

Egy hónappal később, 1920. október 4-én Stocker Antal törvényellenesen megtiltotta, hogy a tanúkihallgatáskor Ágoston Péter észrevételeket tegyen. Ennek kapcsán Kis Jenő ügyvéd szóváltásba keveredett az elnökkel, aki kiutasítással fenyegette meg. Kis Jenő ezt nem várta meg és két védőtársával – Berend Béla, Székely Aladár – együtt elhagyta a tárgyalótermet, aminek következtében a bíróság a három védőt kizárta a tárgyalásból. Az esetre reagálva és a védőtársak iránti szolidaritásból a többi ügyvéd lemondott, így a népbiztosok védelem nélkül maradtak. A bíróság 1920. október 8-án hivatalból rendelt ki védőket számukra. Aczél Imre aznapi felszólalásában annak a véleményének adott hangot, hogy a kirendelt védők közreműködésével hamar be fogják tudni fejezni a tárgyalást, amit a régi védők eddig akadályoztak.³⁴

„Ez a tárgyalás immár több mint 3 hónap óta folyik, annak egyik fő oka az az agresszív és provokáló magatartás, amelyet a régi védők többsége ezen a

³⁴ Rév E.: A népbiztosok i. m. 172–190.

tárgyaláson kezdettől fogva végig állandóan tanúsított. [...] A régi védők többsége minden tőlük telhetőt elkövetett arra nézve, hogy ez a bűnper befejezéshez ne jusson és hogy lehetetlenné tegyék azt, hogy a magyar nemzet, a magyar állam és magyar állampolgárok sérelmére elkövetett főbenjáró bűnök itt, igazságos megtorlásban részesüljenek.”³⁵

Azonban éppen azzal okoztak kellemetlen perceket, órákat a bíróság számára, hogy láthatóvá tették a vádpontok alaptalanságait, amely magatartás egyértelműen nem kedvezett a vád számára. Ebből a felszólalásból ugyanakkor a kirendelt védők számára is világossá vált a megváltozott helyzet, amelyhez alkalmazkodniuk kellett. Ellátták a védelmet, de már jóval kevésbé erélyesen.

A főtárgyalás utolsó napja 1920. november 22-én volt. Az ítélethirdetésre azonban csak 1920. december 28-án került sor, tehát a vádlottaknak több mint egy hónapot kellett várniuk az ítéletre. Az eltelt idő jelzi, hogy az ítélet meghozatala körül tárgyalások folytak. E tárgyalásokra több tényező is kihatással volt, ugyanis a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség 1920 nyári bojkottja mellett nemzetközi fellépés és tiltakozás kísérte a pert. Több külföldi, alapvetően szociáldemokrata szervezet – például a svéd szociáldemokrata párt, az Amszterdami Nemzetközi Szindikátus Irodája – és magánszemélyek – például Albert Einstein – is felháborodásuknak adtak hangot a népbiztosok pere kapcsán.³⁶ 1920. december 15-én pedig egy nemzetközi kiáltvány jelent meg a bécsi *Világosság* című szociáldemokrata lapban, amelyben – többek között G. B. Shaw, H. G. Wells, Romain Rolland, Sigmund Freud, Heinrich Mann, Henri Barbusse, Modigliani, Karl Renner – követeltek kegyelmet a népbiztosok számára.³⁷

³⁵ Rév E.: A népbiztosok i. m. 186.

³⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Igazságügyiminisztériumi Levéltár, Általános iratok (a továbbiakban K 579), Vántus Károly és társainak kegyelmi ügye 653. 3. 1921-UK-146 11–20.

³⁷ Rév E.: A népbiztosok i. m. 222–226.

A népbiztosok ügyébe leghathatósabban Szovjet-Oroszország avatkozott be. Már 1920. augusztus 6-án Csicserin külügyi népbiztos táviratot intézett Teleki Pál miniszterelnökhöz, amelyben határozottan tiltakozott a népbiztosok pere ellen. Kijelentette, hogy a *justizmord* által fenyegetett népbiztosok Szovjet-Oroszország védelme alatt állnak és parancsot adtak 1000 magyar, még Szovjet-Oroszországban tartózkodó hadifogoly tiszt internálására, akik közül tízet túsznak nyilvánítottak.³⁸ Az orosz távirattal kapcsolatban Fridtjof Nansen menekültügyi főbiztos is felvette a kapcsolatot a magyar kormánnyal. Teleki Pál 1920 augusztusában Nansennek írt táviratában bizalmasan már azt közölte, hogy nem valószínű, hogy a népbiztosok halálra lesznek ítélve, és amennyiben mégis halálos ítéletet hoznának ellenük, azt nem fogják végrehajtani.³⁹

Tehát már a bírósági tárgyalás megkezdése után egy hónappal Teleki Pál azon a véleményen volt, hogy a túsok megmentése és a magyar hadifoglyok hazahozatala érdekében nem fogják a népbiztosokat kivégezni. Szovjet-Oroszország táviratára azonban csak jóval később, 1920. december 28-án, az ítélethirdetés napján reagált a magyar kormány, amikor is azt közölték, hogy az összes magyar hadifogolyért cserébe az ítélethirdetés után kiengedik a népbiztosokat.⁴⁰ Ez esetben az időzítés nagyon lényeges volt. A magyar kormány ugyanis tisztában volt azzal, hogy ha jó alkut szeretne kötni az oroszokkal a hadifoglyok hazahozatala érdekében, akkor a népbiztosok ügyében hozott ítéletnek – nem csupán a per alapfunkciójából következően, hanem ezen szempontokra is tekintettel – súlyosnak kell lennie.

Ezekről a háttértárgyalásokról és egyeztetésekről az ügyészség és a bíróság is tudhatott az igazságügy-miniszter, Tomcsányi Vilmos Pál révén, aki a minisztertanács tagjaként ismerte a szovjet távirat tartalmát, de komolyan ellenezte a

³⁸ Az ellenforradalom hatalomrajutása i. m. 482.

³⁹ MNL OL, Miniszterelnökségi Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban K 27) 2641. 2–5.

⁴⁰ Az ellenforradalom hatalomrajutása i. m. 483–485.

szovjetekkel való alkudozást.⁴¹ A Budapesti Büntető Törvényszék Stocker Antal vezette tanácsa a népbiztosokat minden vádpontban: felségsértésben, lázadásban, gyilkosságra való felbujtásban, többrendbeli gyilkosságban, pénzhamisításban és Haubrich Józsefet gyilkosság büntettének kísérletére való felbujtásban bűnösnek találta. Ennek alapján Vántus Károlyt, Bokányi Dezsőt, Ágoston Pétert és Haubrich Józsefet halálra, a másik hat népbiztost pedig életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte.⁴²

Az ítélethirdetést követően a négy halálraítélt népbiztos kegyelemért folyamodott, megkegyelmezésük érdekében a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Magyarországi Szakszervezeti Tanács is kérvényt terjesztett elő. Ez azzal magyarázható, hogy a volt népbiztosok nem tudtak a kezdődő hadifogolycsere tárgyalásokról, így abban a tudatban voltak, hogy halálos ítéletet végre fogják hajtani. A kérvények benyújtása után az öttagú bírósági tanács kegyelmi tanácsá alakult, amely hosszas tárgyalás után azt a javaslatot terjesztette Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter elé, hogy a négy halálraítélt népbiztos közül csupán Haubrich Józsefet ajánlják kegyelemre.

Tomcsányi Vilmos Pál ezt követően, 1921 februárjában a népbiztosok megkegyelmezésének ügyében egy előterjesztést írt Horthy Miklósnak, amelyben a következőket fejtette ki. Haubrich József megkegyelmezésében egyetértett a Kúria döntésével, azonban a másik három népbiztos esetében jogpolitikai okok miatt nem helyeselte a kegyelem elutasítását. Véleménye szerint Horthy Miklósnak a kegyelem mérlegelésekor figyelembe kellene vennie, hogy a Tanácsköztársaság fő vezetőit nem lehetett felelősségre vonni, a most elítélt népbiztosok pedig másodrangú szerepet töltek be, és a mérsékelt irányzat képviselői voltak. Kiemelte a halálra ítélt népbiztosok erős összefonódottságát a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal, és azt, hogy többen még mindig nagy népszerűségnek örvendenek az ipari munkásság

⁴¹ *Petrák Katalin*: Magyarok a Szovjetunióban. 1922–1945. Bp. 2000. 32.

⁴² BFL VII.5.c 6274/1920 6255–6392.

körében. Ennek folyamányaként a halálos ítéletek végrehajtása a munkásságban komoly elkeseredést válthatna ki, ugyanakkor az államfői kegyelem jótékony hatást gyakorolna a munkások lelkiületére.⁴³

Az államfő kegyelmet gyakorolt, és a négy népbiztos halálos ítéletét életfogytig tartó fegyházbüntetésre módosította.⁴⁴

A magyar hadifoglyok hazahozatalának és a népbiztosok kicserélésének jogi megalapozására a Nemzetgyűlés 1921 augusztusában elfogadta az 1921. évi XL. törvénycikket „a büntetés végrehajtásának kivételes elhalasztásáról és félbeszakításáról.” A törvénycikk kimondta, hogy az igazságügy-miniszter határozatlan időre elhalasztja, félbeszakítja a Tanácsköztársasággal kapcsolatos bűntett miatt elítéltek büntetésének végrehajtását, és az elítélteket átadhatja Oroszországnak magyar hadifoglyokért cserébe.⁴⁵ Így az elítélt népbiztosok 1922. február 16-án a hadifogolycsere-egyezmény keretében elhagyták Magyarországot, és a Szovjetunióba távozhattak.⁴⁶

⁴³ MNL OL K 579 653. 3. 1921-UK-146 38–40.

⁴⁴ BFL VII.5.c 6274/1920 6392.

⁴⁵ <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7496> (2013. 05.27.)

⁴⁶ Kolontári Attila: Magyar-szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941. Bp. 2009. 13–55.

Laura Csonka

THE IMPEACHMENT AFTER THE HUNGARIAN COUNCIL REPUBLIC: THE TRIAL OF COMMISSARS IN 1920

After the fall of the Hungarian Council Republic the new regimes decided to the impeachment of the former government and its representatives. In July of 1920 ten former, basically social democrats commissars of the Hungarian Council Republic brought to justice and they were accused with high treason, insurrection, murder and counterfeiting currency. The developing Horthy-system has ideological and political goals with the trial, because with the impeachment of commissars the new system could legitimize own power and criminate the Hungarian Council Republic and the ideology of Bolshevism. It turned out to the adverse attitude of the court of justice. After the four-month-long trial the court of justice passed a sentence upon the former commissars, they were found guilty in all counts. Four persons of them were condemned to death and six of them were sentenced to life imprisonment. The enforcement of judgement was prevented by the intervention of Soviet Union and the former commissars could leave the country thanks to the Hungarian-Soviet cartel.